

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВЖИВАННЯ НОВИХ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН СЕРЕД МОЛОДІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

PSYCHOSOCIAL CONSEQUENCES OF NEW PSYCHOACTIVE SUBSTANCE USE AMONG UKRAINIAN YOUTH: CHALLENGES OF WARTIME

У статті здійснено комплексний психосоціальний аналіз проблеми вживання нових психоактивних речовин (NPS) серед молоді України в умовах повномасштабної війни. Підкреслено, що феномен «дизайнерських» наркотиків набуває особливої гостроти через зростання психоемоційної вразливості молодого покоління, руйнування традиційних форм соціальної підтримки та діджиталізацію наркоринку. На основі актуальних емпіричних даних систематизовано основні групи NPS (синтетичні канабіноїди, катінони, психоделіки, дисоціативи, фентанілоподібні опіоїди) та охарактеризовано їхні фармакологічні й токсикогенні особливості. Наголошено, що нові психоактивні речовини провокують розвиток залежної поведінки, гострих психозів, тривожних і депресивних розладів, аутоагресивних проявів.

Проаналізовано ключові соціально-психологічні чинники ризику: порушення сімейного функціонування, емоційна дестабілізація, криза ідентичності, вплив деструктивного цифрового середовища. Окрему увагу приділено тому, як війна, досвід втрат, переміщення, ПТСР формують у частини молоді потребу в психоактивній саморегуляції. Показано, що механізми психологічного захисту набувають адиктивного характеру, а цифрові канали збуту NPS через Telegram сприяють нормалізації наркотичного контексту.

Обґрунтовано необхідність впровадження міждисциплінарної моделі профілактики, орієнтованої на медіаграмотність, розвиток емоційної стійкості, підтримку молоді в освітніх закладах та створення безпечного цифрового середовища. Запропоновано напрями психологічної допомоги – групові інтервенції, мотиваційне консультування, когнітивно-поведінкові практики для молоді, що перебуває в зоні підвищеного ризику. Визначено рекомендації для практичних психологів, освітян та науковців щодо реагування на зростаючу загрозу поширення NPS. Зроблено висновок про необхідність поєднання освітніх, клінічних і соціально-психологічних підходів у роботі з сучасною молоддю в умовах воєнного стану.

Ключові слова: нові психоактивні речовини, молодь, війна, психічне здоров'я, залежність, профілактика, психологічна допомога.

This article presents a comprehensive psychosocial analysis of the use of new psychoactive substances (NPS) among Ukrainian youth in the context of full-scale war. It highlights the acute nature of the «designer drug» phenomenon as a response to increased psycho-emotional vulnerability, the breakdown of traditional support systems, and the digital transformation of drug markets. Based on current empirical data, the article systematizes the main groups of NPS (synthetic cannabinoids, cathinones, psychedelics, dissociatives, fentanyl-type opioids) and outlines their pharmacological and toxicological properties. The findings show that these substances provoke addictive behavior, acute psychosis, anxiety and depressive disorders, and suicidal tendencies.

The article explores key psychosocial risk factors, including family dysfunction, emotional instability, identity crises, and the influence of destructive digital content. Special attention is given to the war-related context: traumatic loss, displacement, and PTSD have intensified the psychological demand for psychoactive self-regulation. Many young people, deprived of stable support, turn to NPS as a coping mechanism. The research shows that digital drug distribution via platforms such as Telegram normalizes the presence of drugs in youth culture and contributes to the illusion of controlled, low-risk use.

The need for an interdisciplinary model of prevention is substantiated. Such a model should include digital literacy, emotional resilience training, school- and university-based psychological services, and the promotion of safe online spaces. Psychological support strategies are proposed, including group-based interventions, motivational counseling, and cognitive-behavioral approaches for high-risk youth. Recommendations are offered for psychologists, educators, and researchers, emphasizing the need to respond systematically to the growing threat of NPS consumption. The article concludes that effective prevention requires the integration of educational, clinical, and psychosocial tools tailored to youth in wartime Ukraine.

Key words: new psychoactive substances, youth, war, mental health, addiction, prevention, psychological support.

УДК 159.9:616.89–008.441.1–085:364.
275–053.6(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.58>

Спіріна І.Д.

д.мед.н., професор, професор кафедри психології
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Коваленко Т.Ю.

к.мед.н., д. наук з державного управління, професор,
професор кафедри психології
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Варакута М.Л.

старший викладач кафедри психології
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Вступ. Проблема вживання психоактивних речовин в Україні набула особливої гостроти в останні роки, і ключовим фактором загострення ситуації є поширення так званих «дизайнерських» наркотиків – синтетичних психоактивних речовин, модифікованих в обхід законодавчого регулювання. Особливо небезпечними ці речовини є в нинішній ситуації – з 2022 року, в умовах повномасштабної війни, яка спричинила глибокі зміни в психоемоційному стані молоді, дестабілізувала соціальну структуру та ускладнила доступ до якісної психологічної допомоги.

За даними Програми розвитку ООН (2023), 28% молодих українців повідомили про погіршення психічного здоров'я через війну, а близько третини – про підвищену тривожність, депресивні симптоми та соціальну ізоляцію [7]. Така вразливість створює сприятливий ґрунт для вживання синтетичних психоактивних речовин, які все частіше пропонуються через анонімні канали в цифровому просторі, зокрема через месенджер Telegram. За даними Національної доповіді про наркоситуацію в Україні (РНС, 2024), частка затримань, пов'язаних із розповсюдженням синтетичних речовин (солей, спай-

сів, амфетамінів), значно зросла в містах з високою концентрацією ВПО та молоді [4].

«Дизайнерські» наркотики характеризуються високою варіативністю хімічних формул, надзвичайною токсичністю та швидким розвитком психічної залежності. Особливо небезпечним є той факт, що більшість нових сполук не мають офіційно затверджених методів вивчення віддалених наслідків для психічного здоров'я, а в умовах обмеженого доступу до реабілітаційних програм їх вживання набуває ознак хронічної саморегуляції в умовах стресу.

Актуальність теми дослідження визначається не лише зростанням поширеності дизайнерських наркотиків, а й трансформацією соціокультурного контексту вживання: від рекреаційного до компенсаторного та деструктивного. Війна, втрата близьких, позбавлення базових потреб, психологічні травми, зміна освітнього та побутового середовища – все це стає потужним тригером для пошуку швидких шляхів «виходу з емоційної пастки», якою є NPS.

Мета цієї статті – здійснити комплексний психосоціальний аналіз проблеми «дизайнерських» наркотиків в Україні з урахуванням сучасного військового контексту: висвітлити особливості їх поширення, психологічні фактори ризику, наслідки для психічного здоров'я та можливості ефективної профілактики серед молоді.

Класифікація та фармакологічні особливості «дизайнерських» наркотиків. Поняття «дизайнерські наркотики» або нові психоактивні речовини (NPS) охоплює широкий спектр синтетичних або напівсинтетичних сполук, які мають психоактивні властивості, але не входять до офіційних списків заборонених речовин на момент їх появи на ринку. Вони створюються шляхом незначної модифікації хімічної структури відомих наркотиків з метою уникнення правового регулювання та виявлення стандартними тестами.

За даними Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркоманії (EMCDDA), лише у 2022–2023 роках в ЄС було вперше виявлено понад 70 нових психоактивних речовин, що свідчить про стрімку динаміку їх еволюції [7]. В Україні також спостерігається збільшення кількості виявлених синтетичних речовин, зокрема в межах аналітичної бази ДНДЕКЦ МВС та Центру громадського здоров'я МОЗ.

Загальноприйнята класифікація NPS може бути представлена наступними групами:

- Синтетичні канабіноїди – імітують дію ТГК, активного компонента канабісу, але мають значно вищу психоактивну силу. Приклади: MDMB-4en-PINACA, 5F-MDMB-PICA. Характеризуються сильною тривогою, параноєю та гострими психотичними станами.

- Синтетичні катіони, похідні ефедрину та меткатінону, стимулюють центральну нервову систему, викликаючи ейфорію, гіперактивність, а згодом дезорганізацію поведінки та емоційне

виснаження. Загальні назви: альфа-ФВП («сіль»), мефедрон (4-ММС), MDPV.

- Фентанілоподібні опіоїди – надзвичайно потужні знеболювальні, що перевищують морфін за активністю в 50–100 разів. Вони найбільш смертельні через пригнічення дихального центру. В Україні виявлено фторофентаніл та карфентаніл.

- Психоделіки (NBOMe, 2C-B, DMT) – речовини, що викликають галюцинації, деперсоналізацію та порушення мислення. Характерні для рекреаційного вживання на масових заходах.

- Дисоціативи – похідні кетаміну (наприклад, МХЕ – метоксетамін), що викликають «вихід з тіла», порушення сприйняття реальності та амнезію.

Інші групи включають β -карболіни, селективні агоністи серотонінових рецепторів, ненаркотичні депресанти та стимулятори, які ще не включені до міжнародних списків.

Небезпека дизайнерських наркотиків полягає не лише у складності їх виявлення та ідентифікації, але й у відсутності клінічних протоколів лікування наслідків їх вживання. Крім того, більшість з них мають психотропний ефект короточасної ейфорії з подальшим розвитком важкої тривоги, депресії або психотичних розладів, які потребують тривалої психокорекції.

На відміну від традиційних наркотиків, ці речовини часто вживаються не для задоволення, а як засіб саморегуляції емоційного стану, компенсації внутрішнього вакууму або як реакція на стрес, що актуалізується в умовах війни, переміщення, травматичного досвіду чи депривації.

Соціально-психологічні чинники поширення дизайнерських наркотиків серед молоді. Поширення дизайнерських наркотиків серед молоді в Україні зумовлене складною взаємодією соціальних, психологічних, культурних та комунікаційних чинників, які значно посилилися в умовах війни, економічної нестабільності та діджиталізації суспільства. Значна кількість молодих людей перебуває у стані хронічного стресу, спричиненого втратами, переміщенням, погіршенням життєвих перспектив, порушенням соціальної підтримки. За таких обставин психоактивні речовини все частіше розглядаються як засіб швидкого емоційного полегшення болю або «втечі» від реальності.

Згідно з аналітичними матеріалами Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, до соціальних передумов молодіжного вживання наркотиків належать, зокрема, порушення сімейних стосунків, проживання в неблагополучному середовищі, психологічне або фізичне насильство, систематична соціальна напруженість [10, с. 3]. Молоді люди, які пережили вимушене переселення, втрату батьківського піклування або тривале перебування в небезпеці, мають вищий ризик розвитку адиктивної поведінки.

Психологічними чинниками вживання дизайнерських наркотиків є емоційна нестабільність, підвищена тривожність, схильність до імпуль-

сивної поведінки, криза ідентичності, відсутність чітких орієнтирів на майбутнє. Результати психологічних досліджень свідчать про значну роль особистісних особливостей у формуванні схильності до вживання наркотиків, зокрема нестійкого, епілептоїдного та істероїдного типів.

Окрему загрозу становить цифровий вектор поширення нових психоактивних речовин. За даними Національної доповіді про наркоситуацію в Україні, основними каналами збуту дизайнерських наркотиків у 2022–2023 роках стали Telegram-боти, де відбувається анонімне спілкування, оплата криптовалютою та геолокаційна навігація до закладок [4, с. 11]. Така форма розповсюдження наркотиків значно знижує психологічний бар'єр та формує у свідомості молоді сприйняття наркотиків як «нормального» цифрового продукту.

Соціокультурне середовище відіграє роль фасилітатора вживання. Молодіжний дискурс дедалі більше нормалізує та романтизує психоактивну поведінку, що реалізується через сленг, культуру мемів та символіку «легких» речовин. У поєднанні з недостатньою медіаграмотністю це створює хибне уявлення про прийнятність та «контрольованість» вживання нових психоактивних речовин, знижуючи рівень критичності щодо ризиків.

Таким чином, проблема вживання дизайнерських наркотиків серед молоді має багатовимірний характер. Вона формується на перетині особистісної та соціальної вразливості, підвищеної психологічної травматизації, трансформації способів комунікації, поширення псевдоінформації, що потребує системного втручання та багаторівневої профілактики.

Психологічні та психіатричні наслідки вживання дизайнерських наркотиків. Дизайнерські наркотики, незважаючи на свою позірну «новизну» та відсутність легального статусу на момент появи, мають потужний психотропний ефект і можуть викликати глибокі психічні розлади. Їх непередбачуваність, токсичність і недостатньо вивчені механізми дії становлять серйозну загрозу для психічного здоров'я, особливо підлітків і молодих людей, чия психіка перебуває в процесі активного формування.

Психічні та поведінкові розлади, викликані вживанням нових психоактивних речовин, характеризуються широким спектром клінічних проявів, включаючи гострі психотичні стани, епізоди делірії, тривожні та депресивні розлади, суїцидальну поведінку. Особливо небезпечними вважаються синтетичні канабіноїди та катинони (зокрема, такі речовини, як «спайс», «соль», «мет»), оскільки вони можуть викликати виражені зорові та слухові галюцинації, дезорганізацію мислення, афективні спалахи, агресію або аутоагресію. В умовах непередбачуваної концентрації діючої речовини навіть одноразове вживання може призвести до розвитку важкого токсичного психозу [8, с. 328–330].

Згідно зі звітами Наркологічної служби України, серед осіб, які звертаються за допомогою після

вживання НПЗП, переважають скарги на панічні атаки, нав'язливі ідеї, депресивні симптоми, а також розлади пам'яті, сну та концентрації уваги [3, с. 5]. Також часто спостерігається так званий «синдром флешбеку» – раптове повернення галюцинаторних або тривожних образів у стані тверезості, що характерно для психоделічного сп'яніння.

Окремої уваги потребує феномен швидкого формування залежності. Багато нових психоактивних речовин мають короткий, але інтенсивний ефект, що викликає бажання повторного вживання вже після першого досвіду. Через порушення обміну нейромедіаторів – зокрема, в дофаміновій та серотоніновій системах – у споживачів розвиваються як фізіологічні, так і психологічні прояви залежності: дратівливість, апатія, безсоння, нав'язливе бажання повторити досвід ейфорії [1, с. 112].

В умовах воєнного стану особливе занепокоєння викликає також поєднання досвіду психотравми, ПТСР та вживання NPS як механізму тимчасової «десенсибілізації» або уникнення болючих спогадів. У таких випадках вживання виступає несвідомою формою психологічного захисту, що маскує глибокі внутрішні розлади і потребує професійної допомоги психотерапевтів та клінічних психологів.

Таким чином, наслідки вживання дизайнерських наркотиків виходять далеко за межі короточасних токсичних ефектів. Вони включають тривалу дезорганізацію емоційної, когнітивної та поведінкової сфер особистості, підвищений ризик суїциду, розвиток хронічної залежності та соціальної дезадаптації, що потребує комплексного клініко-психологічного реагування.

Профілактика та напрямки психологічної допомоги молодим людям, які вживають дизайнерські наркотики. Сучасна профілактика вживання нових психоактивних речовин серед молоді потребує переосмислення як у теоретичному, так і в практичному плані. Традиційні інформаційно-моралізаторські моделі, засновані на заборонах і залякуванні, виявилися неефективними в новому цифровому та посттравматичному середовищі. Необхідно терміново переходити до психологічно обґрунтованих, багатокомпонентних підходів, які враховують особистісні, емоційні, соціальні та культурні особливості сучасної молоді.

В Україні Національна стратегія щодо наркотиків, затверджена у 2021 році, передбачає розширення профілактичної діяльності в освітньому середовищі, розвиток навичок критичного мислення, медіаграмотності, емоційної саморегуляції та міжособистісної взаємодії як засобів протидії вживанню наркотиків [5, с. 8]. Водночас практична реалізація таких заходів залишається недостатньо системною та вразливою до суспільних змін, у тому числі воєнних реалій.

Одним із ключових напрямів є розвиток стресостійкості та психологічної стійкості серед молоді. Згідно з дослідженням Програми розвитку ООН (2023), понад 28% молодих людей в Україні повідомили про погіршення свого психічного стану через

війну, а близько третини сказали, що потребують доступної психологічної допомоги [7, с. 12]. Це підкреслює необхідність інтеграції психопрофілактики у шкільну та університетську освіту – не лише через лекції, а й через створення стабільних служб психологічної підтримки, розробку онлайн-ресурсів та навчальних програм.

Ефективними в контексті сучасних викликів вважаються профілактичні втручання на основі когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), емоційно-орієнтованих підходів, а також елементів позитивної психотерапії, зокрема при роботі з групами ризику (діти ВПО, жертви насильства, молодь у кризових ситуаціях) [9, с. 79]. Успішними також виявилися практики мотиваційного консультування, спрямовані на усвідомлення ризиків та підтримку самостійності у прийнятті рішень без прямого тиску та осуду.

У європейському досвіді позитивним прикладом є програми EMCDDA, спрямовані на раннє виявлення вразливих груп у молодіжному середовищі, роботу з батьками та вчителями, а також цифрову профілактику через чати довіри, гейміфіковані освітні платформи та інтерактивні вебінари [10, с. 14].

Також важливо, щоб молоді люди брали участь у плануванні профілактичних заходів, оскільки це підвищує довіру до інституцій, активізує самосвідомість та формує відповідальне ставлення до власного здоров'я. Таким чином, сучасна стратегія протидії вживанню дизайнерських наркотиків серед молоді має базуватися на міждисциплінарному підході, інноваційних освітніх форматах, психологічній підтримці та активній участі молодіжних спільнот у створенні безпечного середовища.

Висновки. У результаті теоретико-аналітичного огляду встановлено, що проблема вживання «дизайнерських» наркотиків серед молоді в Україні має комплексний та багатофакторний характер. Її актуальність зумовлена не лише фармакологічними властивостями нових психоактивних речовин, а й трансформацією соціального контексту, психоемоційною вразливістю молоді, діджиталізацією наркоринку, глибокими змінами, спричиненими війною.

Проаналізовано сучасні класифікації та фармакологічні особливості NPS, які домінують на ринку України. Встановлено, що синтетичні катинони, канабіноїди, фентанілоподібні речовини та психоделіки викликають не лише фізіологічну залежність, але й глибокі когнітивні та емоційні розлади. Результатом є швидкий розвиток адиктивної поведінки, гострих і хронічних психічних розладів, соціальної дезадаптації та підвищений ризик аутоагресії.

До соціально-психологічних чинників, що сприяють поширенню НПВ, належать деструктивний вплив соціального середовища, емоційна дестабілізація, відсутність системної профілактики, а також цифрові механізми популяризації наркотиків серед молоді. В умовах війни психологічні

ризики посилюються через переживання травм, втрат, переміщення, фрустрацію базових потреб, загострення кризових процесів у розвитку особистості.

Профілактика вживання дизайнерських наркотиків потребує принципово нового підходу. Він має базуватися на:

- системній інтеграції в освітній процес програм з психогігієни та медіаграмотності
- впровадженні тренінгів із стрес-менеджменту, емоційної саморегуляції та особистісної життєстійкості
- створенні постійно діючих служб психологічної підтримки в школах та вищих навчальних закладах;
- використання когнітивно-поведінкової терапії, позитивної психотерапії, мотиваційного консультування;
- залучення молоді до планування профілактичних ініціатив та створення безпечного цифрового середовища.

З огляду на виявлені тенденції, доцільно рекомендувати:

- Практичним психологам – активніше впроваджувати групові профілактичні інтервенції в освітньому середовищі, діагностувати ризики на ранній стадії, надавати індивідуальне консультування молоді з ознаками тривожності, адиктивної поведінки, посттравматичних реакцій.
- Освітянам – посилити роль освітнього середовища, інтегруючи питання здоров'я, безпеки та критичного мислення в позакласні заходи.
- Науковцям – розширити емпіричні дослідження феномену вживання НПЗП у воєнний час з урахуванням соціально-психологічних особливостей сучасної молоді.

Таким чином, ефективна протидія проблемі «дизайнерських» наркотиків можлива лише через міждисциплінарну співпрацю, глибоке розуміння психологічних механізмів формування залежності та створення середовищ, які підтримують молодь у подоланні кризи та здійсненні відповідального життєвого вибору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончарук О. С. Нейропсихологічні аспекти формування залежності від нових психоактивних речовин. *Психологічний журнал*. 2022. № 3(59). С. 110–117.
2. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.05.2025).
3. Звіт щодо наркотичної ситуації в Україні за 2023 рік [Електронний ресурс] / Центр психічного здоров'я та моніторингу наркотиків та алкоголю МОЗ України. Київ, 2024. 127 с. URL: https://www.euda.europa.eu/system/files/documents/2025-01/zvit_narkotichna_situaciya_v_ukraini-za_danimi_2023_roku.pdf
4. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік [Електронний ресурс] / Центр психічного здоров'я та моніторингу алкоголю і наркотиків МОЗ України. Київ, 2023. 78 с. URL: <https://cmhmda.org.ua/>

wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotych-noyi-ta-alkogolnoyi-sytuacziyi-v-ukrayini-2022.pdf

5. Національна стратегія з наркотиків на період до 2030 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/135-2021-%D0%BF> (дата звернення: 04.05.2025).

6. Петренко Л. М. Психологічна допомога молоді з ризиком вживання психоактивних речовин: сучасні підходи. *Збірник наукових праць «Психологія і суспільство»*. 2023. № 1(88). С. 75–82.

7. Програма розвитку ООН в Україні. Дослідження психічного здоров'я молоді в умовах війни. Київ : ПР ООН, 2023. 35 с.

8. Психіатрія і наркологія: підручник / Г.Т. Сонник, О.К. Напрєєнко, А.М. Скрипніков та ін.; за ред. О.К. Напрєєнка. 3-є вид., випр. Київ : ВСВ «Медицина», 2017. 424 с.

9. Центр громадського здоров'я МОЗ України. Залежність від психоактивних речовин. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psikhoaktivnikh-rechovin> (дата звернення: 04.05.2025).

10. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). Preventing young people from misusing drugs: a comprehensive approach. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 60 p. DOI: 10.2810/75644